

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 2015

Årbog 2015

Udgivet af Historisk Samfund
for Præstø Amt

Redaktør:

Mogens Bak-Hansen (ansvarshavende)

Eftertryk af årbogens artikler må
kun ske efter skriftlig tilladelse fra
forfatterne.

ISSN 0107-6868

Bogen er sat med Times
og trykt hos
Faxø Bogtryk/Grafisk

Forside:

Keld Bak for Næstved afdribler Vanløses målmand
Teddy Thomsen.

Fotograf:

? (foto i Keld Baks besiddelse)

Indhold

Lille vejledning for forfattere	4
<i>Vagn Boberg Nielsen</i> Malaria i Danmark og Stormfloderne	5
<i>Anna Sarah Rye Vestergaard</i> Kvindernes kamp for stemmeret	11
<i>Knud Erik Antonsen</i> Da Tivoli kom til Næstved	23
<i>Ann-Mari Borgelin</i> Kaptajn Borgelin i Estland	33
<i>Jens Hallqvist</i> Husflid	39
<i>Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen</i> Prædikebrødre i Præstø Amt	47
<i>Mogens Bak-Hansen</i> Keld Bak	59
<i>Jens Hallqvist m.fl.</i> Årsberetning mv.	71
<i>Carsten Koch</i> Litteratur om Præstø amt 2014/15	77
Styrelsen	85
Salg af publikationer	85

Prædikebrødre i Præstø Amt

Om de dominikanske klosterstiftelser i
Vordingborg og Næstved i 1200-tallet

Af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

Præstø Amt har i middelalderen haft seks klostre. Af disse har det benediktinske Skovkloster ved Næstved så klart taget storebroderparten af forskernes opmærksomhed i eftertiden, men faktisk kan man hævde, at det med tre ud af de seks klostre var en anden orden, nemlig Dominikanerordenen, der i hvert fald på den konto var den mest dominerende i amtet. Ordenen fik i 1200-tallet klostre for sine prædikebrødre i Vordingborg og Næstved, fulgt af et nonnekloster på Gavnø i 1403. Omstændighederne omkring stiftelsen af de to brødreklostre er imidlertid noget uklare, og muligvis har de ikke eksisteret samtidigt, men kan ikke desto mindre meget vel være nært indbyrdes forbundne. I denne artikel vil jeg forsøge at udrede trådene omkring de to dominikanske klosterstiftelser i 1200-tallets Præstø Amt.

Dominikanerklosteret i Vordingborg

I det Herrens år 1253 gav nogen et hus i Vordingborg til prædikebrødrene. Dette står at læse i to af hinanden mere eller mindre uafhængige årbøger fra middelalderen (DOPD 1253). Denne 'nogen' kan næsten kun have været kongen, der i 1253 hed Christoffer I. Alt det praktiske omkring husgaven blev sandsynligvis håndteret af kongens lensmand på Vordingborg Slot, men hændelsen er uden tvivl sket med kong Christoffers vidende og velvilje, ja, efter alt at dømme på hans personlige initiativ. Modtagerne var som sagt 'prædikebrødre', *fratres predicatorum*, hvilket var betegnelsen på medlemmerne af en af middelalderens mange klosterordener, der i eftertiden er bedre kendt som 'dominikanere' eller 'sortebrødre'. Førstnævnte efter ordenens spanske stifter, Domingo Guzman (Skt. Dominik), sidstnævnte efter farven på den kappe og hætte, som ordensbrødrene bar over deres ellers hvide munkekutte. Dominikanerordenen eller

'Prædikantordenen', som den officielt hed, var blevet stiftet i 1216, og allerede fem år efter grundlagdes dens første nordiske kloster i den danske ærkebisperstad Lund (Jakobsen 2008a). Ordenen blev egentlig oprettet som værn imod tidens mange kætterbevægelser, men selvom sådanne ikke fandtes i Danmark, fandt Kirken snart andre anvendelsesmuligheder for prædikebrødrene. Som eksperter i teologi og kommunikation blev brødrene hurtigt eftertragtede blandt Europas biskopper til at assistere med at forbedre uddannelsen af sognepræster, hvilket bisperne var blevet paveligt pålagt i 1215, og dertil fandt paver og fyrster snart ud af, at de veltalende dominikanske prædikanter også var velegnede til at promovere korstog. Overalt i Europa koncentrerede den første bølge af dominikanske klosterstiftelser sig om domkirkebyer og andre gejstlige centre, og i midten af 1200-tallet havde ordenen klostre i alle de danske stiftsbyer - på nær Børglum, hvor der ingen by var. Dertil var endnu et kloster blevet oprettet i Haderslev i 1251, hvilket formentlig hang sammen med, at der i disse år blev oprettet et domkapitel med egen præsteskoie ved byens sognekirke for præsterne i den nordlige del af Slesvig Stift (Jakobsen 2010). Noget tilsvarende var ikke sket i Vordingborg, men alligevel tog prædikebrødrene altså imod et hus her i 1253. Hvorfor?

Inden vi tager fat på dét spørgsmål, kan det faktisk være på sin plads at spørge, om prædikebrødrene overhovedet har været i Vordingborg? Til trods for at de indledningsvis nævnte årbogsnotater til alle tider har været velkendte for danske historikere, så kan man faktisk i et af de seneste oversigtsværker om klostre i Danmark finde Vordingborg-klosterets reelle eksistens betvivlet: „Der eksisterer et stiftelsesbrev fra 1253, ifølge hvilket der skal oprettes et sortebrødrekloster i Vordingborg. Derudover kendes intet til klosteret, og der er al-

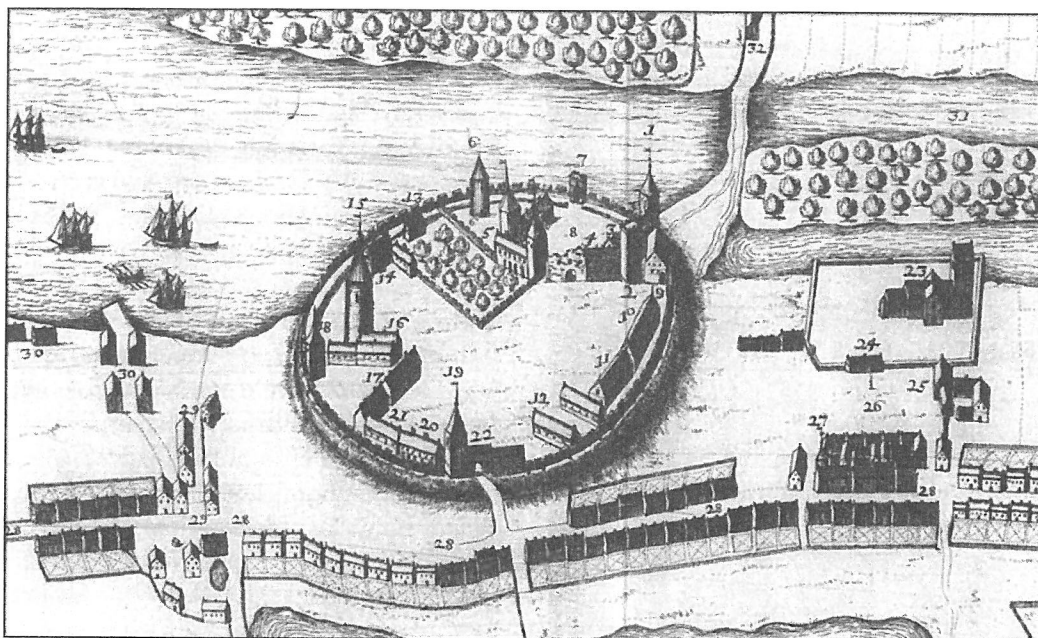

Prædikebrødrene regnedes for middelalderens bedste prædikanter. På grund af den sorte kappe og hætte over den hvide dragt, kaldtes de herhjemme også 'sortebrødre', mens de i eftertiden nok er bedst kendt som 'dominikanere', opkaldt efter ordensstifteren Skt. Dominik. Billedet forestiller den prædikende Dominik selv. Illustration i Brügger Psalter, ca. 1265. ©Chester Beatty Library, Dublin.

drig fundet arkæologiske spor efter det. Det er derfor tvivlsomt, om klostret overhovedet blev oprettet“. (Jørgensen & Thomsen 2004, 273). Forfatterens tvivl beror altså på, at hele klosterets eksistensgrundlag skulle bygge på denne ene omtale. Helt så grelt til står det dog ikke til. De fleste kloster- og byhistoriske beskrivelser af Vordingborg kender da således til endnu en omtale, nemlig et testamente fra en sydsjællandsk stormand, Peder Olufsen af Karise, der i 1261 skænkede 10 mark penge til prædikebrødrene i Roskilde og det samme beløb til brødrene i Vordingborg (DOPD 1261 22/3). Eftersom testa-

mentet synes at betænke samtlige klosterstiftelser på Sjælland, kan vi i øvrigt heraf udlede, at Dominikanerordenen på Sjælland i 1261 endnu kun var repræsenteret i Roskilde og Vordingborg. Hvilket ikke er uden betydning for de videre overvejelser omkring Vordingborg-klosterets skæbne. Men det vender vi tilbage til.

Inden da skal opmærksomheden nemlig henledes på et tredje historisk kildebelæg vedrørende prædikebrødrene i Vordingborg, som sjældnere nævnes i litteraturen. Det er da også lidt 'tricky'. I sensommeren 1254, altså året efter at brødrene fik deres hus i Vordingborg, holdt Dominikanerordenens nordiske afdeling sit årlige provincialkapitel i Lund. I de nedskrevne akter fra disse kapitler står det bl.a. omtalt, hvilke brødre, der af provinsledelsen blev forflyttet til hvilke konventer - ikke fordi de havde gjort sig dårligt bemærkede, men fordi deres evner og talenter var behovet på skiftende steder. Og i 1254 får vi at vide, at broder Alvard (evt. Halvard) blev sendt til huset i Vordingborg: „Ad domum Castrensem fratrem Alardum conversum“ (DOPD 1254 8/9). Stednavneformen Castrensem kan oversættes med 'Borgen', hvilket undskylder, at belægget er smuttet så mange historikere af syne, men i dominikansk sammenhæng kan det ikke dreje sig om andet end Vordingborg (Gallén 1946, 28). Conversus betyder, at han var lægbroder, hvilket vil sige, at han ikke var præsteuddannet, men derimod en af ordenens mere praktisk anlagte folk, hvilket der da utvivlsomt også har været god brug for ved det nyerehvervede hus i Vordingborg. Sammen med belægget fra 1261 slår dette ikke blot endegyldigt fast, at der skam har været prædikebrødre i Vordingborg, provincialaktbelægget er også et vigtigt bevis for stedets status i Dominikanerordenens interne struktur. Lidt forenklet sagt opererede man i ordenen med to niveauer af klostre, hvor kun 'konventer'

Udsnit af kort over Vordingborg i Resens Atlas fra tiden omkring 1677. Det vides ikke hvor prædikebrødrene har haft til huse i deres korte levetid i byen, men det kan have været på selve borgtomten, hvor borgkapellet (nr. 16 på kortet) ved Gåsetårnet kan have tjent som deres klosterkirke. Uden for borgområdet lå i senmiddelalderen byens sognekirke (nr. 23), der muligvis først er fra omkring 1400. Bemærk at kortet kompassmæssigt er vendt på hovedet, så syd er opad. ©Det Kongelige Bibliotek.

havde fuldgyltig status ved provincialkapitelne og ret til at modtage donationer. Dertil fandtes et mindre antal huse, der i praksis fungerede som filialer til andre konventer, men uden sammes rettigheder. Eksempelvis havde ordenens ældste nordiske klosterkonvent i Lund et hus i Malmø, der til trods for at det var ganske stort og havde sin egen kirke aldrig fik selvstændig status af konvent. Vilhelm Lorenzen foreslog en tilsvarende status for klosteret i Vordingborg, som han så som en mulig filial af klosteret i Næstved (Lorenzen 1920, 60), men både omtalen i 1254 og donationen i 1261 fastslår, at ordenen selv opfattede huset i Vordingborg som et fuldgyltigt konvent - ellers skulle flytningen og donationen formelt være foretaget til det foreslåede moderkloster i Næstved.

Præcis hvor prædikebrødrenes kloster i Vordingborg lå her vides ikke. Som

nævnt er der aldrig fundet arkæologiske spor efter det; i hvert fald ikke nogen, der er blevet identificeret med klosteret. Heller ikke nogen af de få skriftlige omtaler beretter umiddelbart noget om beliggenheden - og så måske alligevel. Når omtalen i provincialkapitelakten af 1254 henfører konventet til 'Borgen', og ikke til bynavnet 'Vordingborg', kunne det måske indikere, at brødrenes hus lå på selve borgområdet. En tilsvarende beliggenhed gjaldt for et andet, samtidigt dominikanerkloster i Tallinn, der indgik i ordenens nordiske provins, der oprindeligt lå tæt på slottet og domkirken på det befæstede bjerg Toompea (Domberg), inden det formentlig i 1250'erne flyttede ned til selve byen nedenfor bjerget (Walther-Wittenheim 1938, 10-11; Kala 2013, 80-81). I så fald er det mest sandsynligt, at prædikebrødrenes kirkelige aktiviteter i Vordingborg har været

henlagt til borgkapellet, der i hvert fald senere var indviet til Skt. Andreas.

Selvom kong Valdemar Atterdag i 1361 hævdede at have anlagt kapellet (DD/DRB 3. rk. VI nr. 118), så har arkæologerne kunnet datere fundamentet af den romanske kirkebygning til slutningen af 1100-tallet, hvor det endda ser ud til, at et oprindeligt tårn på kapellet er blevet fjernet i midten af 1200-tallet, samtidig med at korets oprindelige apside er blevet fjernet til fordel for en retvinklet korforlængelse (DK:PA, 197-201). Disse ændringer kunne altså i teorien være sket i forbindelse med en ombygning til brug for en dominikansk klosterkirke, idet prædikebrødrenes konstitutioner ikke tillod kirketårne og apsider, og til gengæld fordrede store kor med plads til alle brødrene.

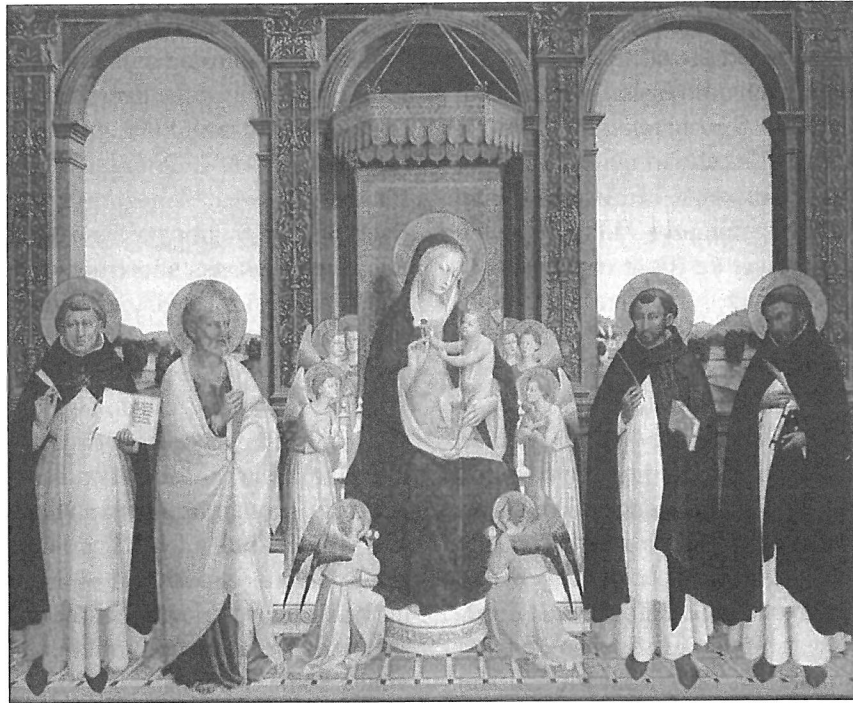
Imidlertid fik det dominikanske klosterprojekt i Vordingborg en kort levetid. Efter 1261 omtales det aldrig igen. Ordenens næste bevarede provincialkapitelakt er fra 1291, og her nævnes konventet i Vordingborg ikke, hvilket kan tages som et rimeligt sikkert tegn på, at det da ikke længere eksisterede (DOPD 1291 22/8). Denne tolkning understøttes yderligere af et testamente nedtegnet samme år for den sjællandske stormand Lave Lavesen, hvori hovedparten af alle klosterlige stiftelser på Sjælland betænkes, uden at der nævnes nogen prædikebrødre i Vordingborg (DOPD 1291 14/3). Til gengæld kunne hr. Lave skænke 5 mark penge til prædikebrødrenes konvent i Næstved, hvilket bringer os naturligt videre til artiklens andet omhandlede kloster.

Dominikanerklosteret i Næstved

At der har ligget et dominikanerkloster i Næstved bør ikke komme bag på nogen. Fra engang i 1200-tallet og frem til Reformationen i 1536 havde ordenen således et kloster i den sydøstlige udkant af byen, nærmere betegnet der hvor et parkanlæg i

dag omslutes af Slagkildevej, Ostenfeldtsvej og - meget passende - Sortebrødregade. Klosteret blev efter Reformationen omdannet til herregården Sortebrødregård, der i 1823 blev overtaget af Den Ostenfeldtske Stiftelse, som lod de sidste middelalderlige bygninger nedrive i 1840. Klosterets fysiske udseende og udstrækning er senest udførligt behandlet af Palle Birk Hansen (Hansen 1996).

Men hvornår blev dominikanerklosteret i Næstved oprettet? I modsætning til alle de øvrige dominikanske klosterstiftelser på Sjælland (dvs. i Roskilde, Vordingborg, Holbæk og Helsingør, samt nonneklostrene i Roskilde og på Gavnø), melder de middelalderlige kilder intet om tidspunktet for konventoprettelsen i Næstved. Den første sikre, samtidige omtale af prædikebrødre i Næstved er fra 1277 (DOPD 1277), og i hvert fald fra 1291 er der også formelt tale om et konvent (DOPD 1291 14/3; DOPD 1291 22/8). I litteraturen kan man ofte se årstallet 1242 nævnt som klosterets stiftelsesår. Det er baseret på historikeren Erik Pontoppidans kronologiske kirkehistorie fra 1740'erne, *Annales ecclesiæ Danicæ*, hvor han for året 1242 kunne berette, at „Omkring denne tid blev der stiftet to dominikaner- eller sortebrødre-klostre i Helsingør og Næstved“. (DOPD 1242). Ret beset hævdede han altså ikke, at det skete i 1242, kun i tiden deromkring, men selv som en omtrentlig datering er belægget problematisk. Hvad Pontoppidans kilde har været, vides ikke, men han oplister en lang række andre dominikanske klosterstiftelser, der hvor de kan sammenholdes med middelalderlige kilder aldrig stemmer eksakt overens med disse. Omvendt må det dog også indrømmes ham, at hans årstal som regel ligger inden for to-tre års afvigelse fra de samtidige kilders, hvorfor det er betænkeligt helt at se bort fra ham, når der nu i Næstveds tilfælde ingen andre kilder er. Til gengæld må det

Dominikanerklosteret i Næstved var formentlig indviet til Vor Frue. Her ses hun omgivet af engle og tre dominikanske helgener: Thomas Aquinas (t.v. ved siden af Skt. Augustin) samt Dominik og Peter Martyren (t.h.). Maleri af Fra Angelico, ca. 1428-30, i San Domenico-kirken i Fiesole.

også anføres, at den anden dominikanerklosterstiftelse i Helsingør, som Pontoppidan sammen med Næstved daterer til omkring 1242, synes helt utroværdig; i Helsingør kendes der først til prædikebrødre i 1425, med en formel konventoprettelse i 1441 (DOPD 1425; DOPD 1441 3/3).

Sammenholdt med Dominikanerordenens klosteroprettelsesmønster i det øvrige Nordeuropa ville det endvidere være temmelig atypisk, hvis prædikebrødrene allerede i starten af 1240'erne skulle have nedsat sig i Næstved, idet man som allerede nævnt i denne periode ellers næsten udelukkende koncentrerede sig om domkirkebyer og andre gejstlige centre (Jakobsen 2014a); at man gjorde en undtagelse med Vordingborg, vil jeg forsøge at forklare efterfølgende, men for Næstved er det svært at se en grund. De større, regionale han-

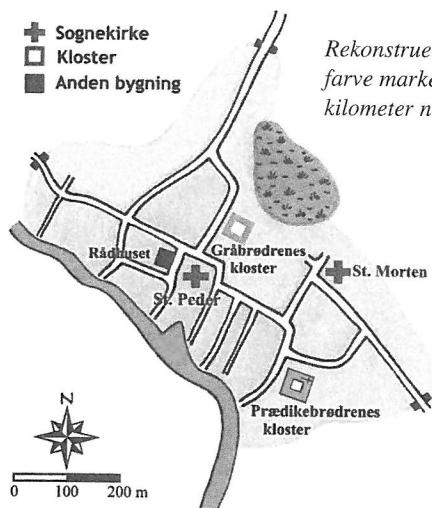
delsbyer, som Næstved hørte til, synes først rigtig at være kommet i Dominikanerordenens søgelys fra 1260'erne. Det afgørende problem for idéen om, at et dominikanerkloster skulle have eksisteret i Næstved siden starten af 1240'erne er dog, at de samtidige kilder er helt tavse derom. Særligt påfaldende er det, at et konvent i Næstved ikke omtales i Dominikanerordenens nordiske provincialkapitelakter fra 1252-1254, hvor i hvert fald akten fra 1254 ellers burde have haft det med (Hertzprung 1904-05, 360; Nielsen 1924, 54). Dertil kommer det ovenfor omtalte testamente fra 1261, hvor konventet i Vordingborg er omtalt, og hvor man også skulle vente, at et eventuelt kloster i Næstved var inkluderet - hvilket et sådan også var, men det handler tydeligvis om munkene i Skovkloster (DOPD 1261 22/3).

Konvent- (t.v.) og priorsegl (t.h.) for dominikanerklosteret i Næstved. I begge tilfælde indtager Jomfru Maria en central plads i billedet, hvilket kraftigt indikerer, at hun var klosterets og klosterkirkens værnehelgen. DGS nr. 464-465.

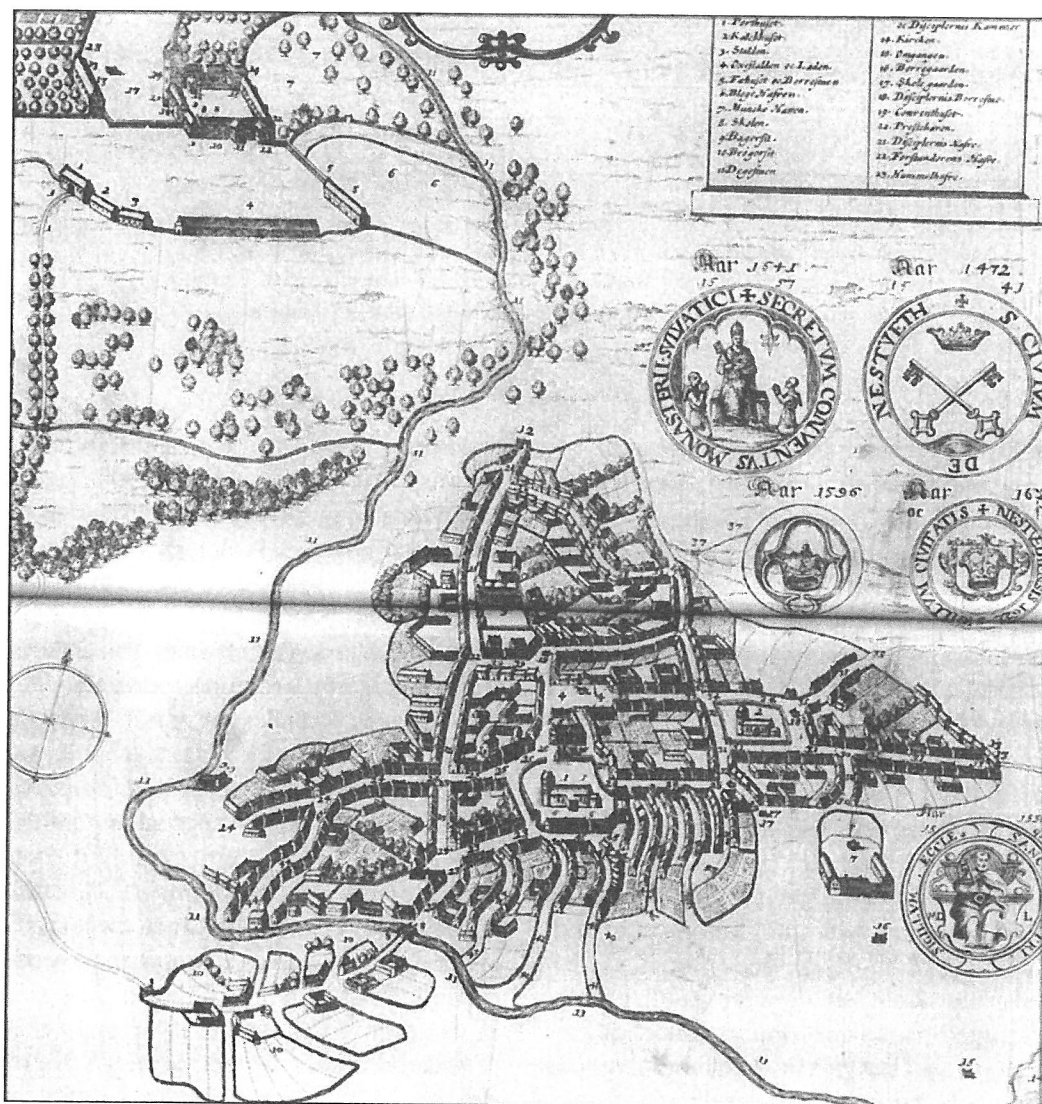
Faktisk synes netop det gamle benediktinske munkekloster udenfor Næstved at spille en rolle i spørgsmålet om oprettelsen af byens dominikanerkloster. Købstaden Næstved var atypisk ved, at den formelle byherre i dette tilfælde ikke var kongen eller biskoppen, som det ellers var normalt i middelalderens Danmark, men derimod benediktinerne i Skovkloster, der i praksis havde overtaget kongens rettigheder siden 1100-tallet (Helms 1935). Og som byherre var abbeden i Skovkloster tilsyneladende ikke umiddelbart tilbøjelig til at lade andre klosterordener få adgang til byen. Dette fik franciskanerne eller gråbrødrene at mærke omkring 1240, da grevinde Ingerd af Regenstein skænkede dem en grund i Næstved med henblik på oprettelsen af et kloster, men ifølge Franciskanerordenens egen krønikeskriver fra starten af 1500-tal-

let, Peder Olufsen, der generelt fremstår historisk troværdig, gjorde benediktinerne i Skovkloster så store indsigelser herimod, at det først lykkedes franciskanerne at gøre brug af deres tilskænkede ejendom i 1270 (SM II, 294-296; DD/DRB 2. rk. II nr. 153). Det kunne derfor være fristende at forestille sig et tilsvarende forløb for prædikebrødrene, således at huset, som de ifølge Pontoppidan fik i Næstved omkring 1242, først kunne realiseres til en reel klosterstiftelse en gang i perioden mellem 1261 og 1277 (Daugaard 1830, 208-209; Nielsen 1924, 54-55; Helms 1935, 101). Ganske vist er der ingen kilder, der eksplicit omtaler en sådan dominikansk-benediktinsk strid, men den indikeres dog ganske kraftigt i den første sikre omtale af prædikebrødrenes tilstedeværelse i Næstved fra 1277. Denne beretter nemlig, at

Rekonstrueret bykort over Næstved ved middelalderens slutning. Den lyse farve markerer det bebyggede købstadsområde. Skovkloster lå halvanden kilometer nord for selve byen. © Forfatteren (Jakobsen 2008a bilag 12).

Udsnit af kort over Næstved og omegn i Resens Atlas fra tiden omkring 1677. Halvanden kilometer nord for byen lå Skovkloster, det senere Herlufsholm (øverst t.v. på kortet), der reelt fungerede som byherre for Næstved og længe forhindrede franciskanerne i at etablere sig i byen - muligvis skete det samme for prædikebrødrene. Dominikanerklosteret lå i byens sydøstlige udkant (nr. 7). © Det Kongelige Bibliotek.

magister Rane, der var kannik ved domkapitlet i Roskilde, skænkede Skovkloster noget gods i Mogenstrup Sogn, »..for at prædikebrødrene i Næstved uforstyrret kan beholde den grund, på hvilken de bor.« (DOPD 1277). Kannikkens gave havde således til formål at formilde benediktinerne i Skovkloster tilstrækkeligt til, at de ville lade prædikebrødrene beholde og benytte den grund, hvorpå brødrene da angiveligt allerede residerede i Næstved.

Palle Birk Hansen har overbevisende argumenteret for, at tidspunktet for den dominikanske indmarch i Næstved kan sættes til 1266 (Hansen 1996, 121-122). Den paveligt udsendte kardinallegat Guido, der da var i Danmark for at forlige striden mellem kong Erik V Glipping og ærkebiskop Jakob Erlandsen, stadfæstede dette år oprettelsen af et 'priorat' ved en endnu ikke opført kirke i Næstved, indviet til Vor Frue, „... hvor brødrene kan forrette gudstjeneste“. (DOPD 1266). Desværre er stadfæstelsesbrevet kun kendt fra en registrant fra 1528, så de nærmere omstændigheder kendes ikke, men betegnelsen 'priorat' tyder sammen med tidspunktet på Dominikanerordenen; af de klosterlige ledere i Næstved havde kun den dominikanske titel af prior, mens franciskanerne var ledet af en gardian og benediktinerne af en abbed. Det vides ikke hvem dominikanerklosteret i Næstved var indviet til, men både klosterets konvent- og priorsegl viser knælende prædikebrødre foran Jomfru Maria, hvilket kraftigt peger på hende som klosterets værnehelgen (DGS nr. 464-465).

Ingen andre kirker i middelalderens Næstved vides indviet til Vor Frue, og som jeg har tidligere har påpeget, så fremstår Jomfru Maria som den foretrukne værnehelgen for dominikanerklostrene, når de ankom til byer, hvor hun ikke var 'optaget' i forvejen af andre kirker (Jakobsen 2008b, 243-244). Med den franciskansk-benediktinske klosterstrid in mente lugter hele epi-

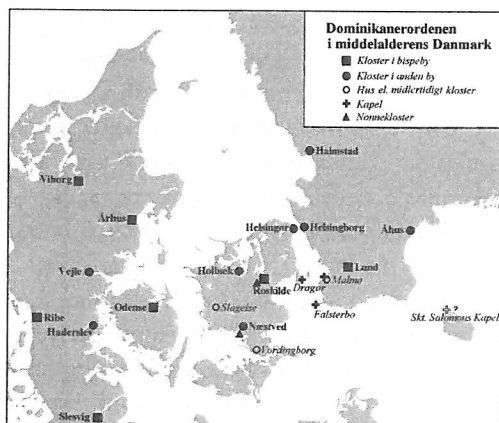
soden således af, at kardinallegaten har været en tur forbi Næstved og banket benediktinerne på plads, så en dominikansk konventoprettelse i byen nu kunne gennemføres. Dominikanerordenens danske ledelse var på dette tidspunkt nært knyttet til kongepartiet (i modsætning til partiet omkring ærkebiskoppen), hvorfor Guido med sin pavelige begunstigelse i Næstved kan have håbet at bevæge prædikebrødrene til at påvirke kongen henimod et forlig. I så fald gjorde de hans forhåbninger til skamme, da pavelegaten allerede året efter måtte ekskommunikere hele den danske dominikanerledelse for dens obsternasige opførsel i sagen (DOPD 1267 10/9).

En forbindelse imellem dominikanerklostrene i Vordingborg og Næstved?

Vi står således med et dominikansk klostresamfund i Vordingborg i årene 1253-1261, der derpå forsvinder ud i historiens tågedis og efterfølges af et nyt konvent 30 km nordpå i Næstved, måske til stede i 1266 og senest i 1277. Jarl Gallén var den første til at foreslå en forbindelse imellem de to nærliggende dominikanske klosterstiftelser på Sydsjælland, således at konventet i Vordingborg engang i perioden 1261-1277 blev overført til Næstved. Uden eksplicit at angive nogen årsag til flytningen, antydede han, at det ligesom for franciskanerne hang sammen med den benediktinske modvilje mod at lade tiggerordenerne komme ind i Næstved (Gallén 1946, 28 og 66). Dermed kunne man i teorien også godskrive Pontoppidans oplysning om, at prædikebrødrene omkring 1242 fik et hus i Næstved, men at munkene i Skovkloster modsatte sig en dominikansk klosterstiftelse så kraftigt, at ordenen i stedet valgte at oprette et slags 'ventekloster' i det nærliggende Vordingborg, hvorfra man kunne udsende sine prædikende og tiggende 'terminsbrødre' til den større og

økonomisk attraktive naboby. Først da kardinallegat Guido i 1266 knækkede benediktinernes udelukkelse af tiggerordenene, kunne prædikebrødrene flytte den midlertidige residens fra Vordingborg til den oprindeligt planlagte i Næstved. En sådan hypotese finder støtte i, at et næsten tilsvarende forløb faktisk kendes fra udlandet. I Flandern forsøgte Dominikanerordenen i starten af 1230'erne at oprette et konvent i den store kloster- og handelsstad Saint-Omer, hvilket byens benediktinske byherrer modsatte sig så kraftigt, at projektet måtte skrinlægges. I stedet valgte man at anlægge et lille dominikanerkonvent i den nærliggende by Sint-Winoksbergen, hvorfra terminerende prædikebrødre kunne betjene indbyggerne i den store naboby, indtil det så sent som i 1324 lykkedes ordenen at komme permanent inden for bymuren i Saint-Omer. I det flamske tilfælde betød dette dog ikke enden på 'venteklosteret' i Sint-Winoksbergen, der fortsatte med at eksistere (Simons 1987, 96-97).

Mens jeg deler Galléns formodning om, at nedlæggelsen af dominikanerkonventet i Vordingborg hænger nøje sammen med

Kort over Dominikanerordenens klostre i middelalderens Danmark. Sammen med klostrene i Norge og Sverige, samt i hertugdømmerne Finland og Estland, udgjorde de nordiske konventer den dominikanske ordensprovins Dacia. © Forfatteren.

opkomsten af et nyt umiddelbart efter i Næstved, så tøver jeg nu alligevel med blot at opfatte huset i Vordingborg som en dominikansk ventesal for klosterprojektet i Næstved. Som allerede sagt finder jeg det ud fra Dominikanerordenens klosteranlæggelseskronologi i øvrigt yderst påfaldende, hvis Næstved skulle have udgjort et mål for brødrene allerede i tiden omkring 1242, mens det passer langt bedre ind i det generelle mønster i 1260'erne. Jeg vil i stedet plædere for, at konventoprettelsen i Vordingborg fra begyndelsen var orienteret på lige præcis dét sted, hvor den lå. I Vordingborg lå som bekendt en af de vigtigste kongeborge på 1200-tallets Sjælland, ja faktisk var Vordingborg kongens residens, idet der da stort set ingen by fandtes. Og i kongerne Valdemar I og Valdemar II's tid havde havnen ved Vordingborg været udgangspunkt for de stort anlagte korstogstogter imod vendere og estere. Lige præcis promoveringen af korstog var, som indledningsvist antydnet, et område, som Dominikanerordenen havde specialiseret sig i; både hvad angår korstogsprædiken, frikøb af korstogsløfter, skriftemål og mission blandt hedningene. I 1230 fik ordenen paveligt monopol på at prædike Tyske Ordens korstog imod hedningene langs Østersøen, hvilket også de nordiske prædikebrødre gentagne gange fik besked på at gøre i de følgende 30 år (DOPD 1230 13/9; DOPD 1232 5/2). Selvom der ikke findes nogen tilsvarende belæg for, at nordiske prædikebrødre tillige har prædikeret de samtidige korstog ledet af den danske og svenske kongemagt imod hedningene i Estland og Finland, så er det svært at forestille sig, at de nordiske konger ikke har gjort brug af den tilstedeværende dominikanske ekspertise hertil (Jakobsen 2008a, 70-75). Både for kong Christoffer I og for Dominikanerordenen selv kan den kongelige danske korsfarerstad på den baggrund have forekommet et

oplagt sted for prædikebrødrene at slå sig ned. Således synes adskillige dominikanerklostre syd for Østersøen anlagt i forbindelse med korstogene (Altaner 1924, 177-179), ligesom de første omtaler af prædikebrødre i Visby på Gotland i 1230'erne netop handler om, at de skal hverve tropper og penge for den gode sag (Jakobsen 2014b). Hvis involveringen i korstogene vitterligt har været ordenens primære bevæggrund til at oprette et kloster i Vordingborg, kan brødrene imidlertid snart have indset, at det var en fejl. Efter Valdemar II's død i 1241 var korstogstrafikken i Vordingborg havn stilnet betydeligt af. Aktiviteterne blussede lidt op igen i midten af 1250'erne, hvor Christoffer I i 1256 lod udskibe en dansk flåde som del af et fælles dansk-svensk-finsk korstog imod russerne i Novgorod, som imidlertid udløste endnu et nederlag, der tilsyneladende dæmpede den danske entusiasme en del. Selvom paven i de efterfølgende år gjorde hvad han kunne for at fremme en fortsat dansk-svensk korstogsalliance i Østersøen, så sendte kong Erik V Glipping ingen dansk militær støtte til den næste store træfning imod russerne i 1268-69 (Jensen 2005, 197). De danske korstog i Østersøen var herefter på det nærmeste gået i stå, uden nogen umiddelbar udsigt til en fornyelse af kampagnerne. Og uden korsfarere havde de få byhuse omkring borgen ikke meget økonomisk potentiale for en tiggerorden. Samtidig begyndte det hidtil så nære forhold til den danske kongemagt under Christoffer I og Erik V i dennes unge år at kølnes kraftigt fra omkring 1270, hvor Dominikanerordenen kom i bitter strid med kongehuset angående de to prinsesser, Agnes og Jutta, og disses brud med det ny-stiftede dominikanske nonnekloster i Roskilde (Gallén 1946, 91-99). Uden korsfarere eller kongelig gunst var der således ikke længere meget for prædikebrødrene at gøre i Vordingborg. Da nye muligheder

samtidig syntes at åbne sig i den nærliggende handelsstad Næstved, hvor franciskanerne slap endeligt ind i 1270, er det derfor oplagt at forestille sig en rask beslutning hos kollegaerne i Dominikanerordenen om også at flytte deres sydsjællandske base hertil.

Præcis hvornår, hvordan og hvorfor dominikanerklosteret lukkede i Vordingborg og et nyt åbnede i Næstved, må fortsat forblive spekulationer. Men forhåbentlig nu på et lidt mere oplyst niveau.

Kilder og litteratur

- Altaner, Berthold (1924): *Die Dominikanermissionen des 13. Jahrhunderts*, Habelschwerdt.
- Daugaard, J.B. (1830): *Om de Danske Klostre i Middelalderen*, København.
- DD/DRB = *Diplomatarium Danicum og Danmarks Riges Breve*, udg. Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1938 ff.
- DGS = *Danske gejstlige Sigiller fra Middelalderen*, udg. H. Petersen, København 1896.
- DK:PA = *Danmarks Kirker: Præstø Amt*, udg. C.A. Jensen & V. Hermansen, København 1933-35.
- DOPD = *Diplomatarium OP Dacie*, udg. J.G.G. Jakobsen, Centre for Dominican Studies of Dacia 2005 ff.: www.jggj.dk/DOPD.htm (her med henvisning til alle tidligere udgivelser).
- Gallén, Jarl (1946): *La Province de Dacie de l'ordre des Frères Prêcheurs 1 - Histoire générale jusqu'au Grand Schisme*, Helsingfors & Rom.
- Hansen, Palle Birk (1996): 'Næstved Gråbrødrekloster og Sortebrødrekloster', i *hikuin* 23, 117-134.
- Helms, Hans Jørgen (1935): 'Skovklosters Forhold til Næstved i Middelalderen', i *Aar bog for Historisk Samfund for Præstø Amt* 24, 75-120.
- Hertzprung, Ivar (1904-05): 'De danske

klostres styrelse og økonomiske forhold samt klosterbygningerne i tiden 1202-1319', i *Historisk Tidsskrift* 7. rk. V, 299-364.

- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2008a): *Prædikebrødrenes samfundsrolle i middelalderens Danmark*, ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet: <http://www.jggj.dk/phd-afhandling.pdf>.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2008b): 'Dominikanske klosterhelgener i Norden - nordiske helgennavne hos dominikanerne', i *Nordiske navn - Navn i Norden. Tradition och förnyelse*, udg. G. Kvaran & al., Uppsala, 235-248.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2010): 'Hvornår oprettedes dominikanerklosteret i Haderslev? - En genopdaget indskrift bekræfter en formodning om tidspunktet for prædikebrødrenes ankomst', i *Kirkehistoriske Samlinger* 2010, 197-204.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2014a): 'Who ordered the Dominicans? - Initiators behind Dominican convent foundations in Northern Europe, c. 1216-1350', i *Monastic Culture - The long thirteenth century. Essays in honour of Brian Patrick McGuire*, udg. L. Bisgaard & al., Odense, 240-267.
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig (2014b): 'On the Baltic Crusade and the first Friars Preachers in Visby', Centre for Dominican Studies of Dacia: <http://www.jggj.dk/VisbyOP1230.pdf>.
- Jensen, Kurt Villads (2005): *Politikens bog om korstogene*, København.
- Kala, Tiina (2013): *Jutlustajad ja hingede päästjad - Dominiiklaste ordu ja Tallinna püha Katariina konvent*, Tallinn.
- Lorenzen, Vilhelm (1920): *De danske Dominikanerklostres Bygningshistorie*, 'De danske Klostre Bygningshistorie' 3, København.
- Nielsen, Rasmus (1924): 'Sortebrødre-klosteret i Næstved', i *Aarbog for Historisk Samfund for Præstø Amt* 13, 54-59.
- Simons, Walter (1987): *Stad en apostolaat - De vestiging van de bedelorden in het graafschap Vlaanderen (ca. 1225-ca. 1350)*, Brussel.
- SM = *Scriptores Minores Historicae Danicae Medii Ævi*, udg. M.C. Gertz, København 1917-22.
- Walther-Wittenheim, Gertrud von (1938): *Die Dominikaner in Livland - Die natio Livoniae*, Rom.

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

Født i 1968 i Tåstrup.

Cand. scient. fra Roskilde Universitetscenter i 2004, ph.d. i middelalderhistorie fra Syddansk Universitet i 2008. Siden 2013 ansat som lektor på Nordisk Forskningsinstitut ved Københavns Universitet. Har siden 2001 forsket i dansk klosterhistorie fra middelalderen med særlig fokus på Dominikanerordenen. Aktuelt tilknyttet 6. udgaven af *Trap: Danmark* som forfatter til artikler om klostre. Yderligere præsentation af forskningsområder og udgivelser kan ses på www.jggj.dk.